

**SELİM İLERİ'NİN ROMANCI GÖZÜYLE
KALEME ALDIĞI ELEŞTİREL İNCELEME
YAZILARINDAN SEÇMELER**

*Hüseyin ARAK**

ÖZET

Bu çalışmada çağdaş Türk yazarlarından Selim İleri'nin sanatçı gözüyle kaleme aldığı eleştirel içerikli tanıtıcı ve inceleme yazıları irdelenmiştir. Metne bağlı inceleme yönteminin uygulandığı bu çalışmada öncelikle İleri'nin hayatı, eserleri ve eleştiri anlayışı ele alınmıştır.

İleri eleştirel yazılar yoluyla sanatçıların edebiyata ne gibi katkılar yapabileceğini somut örnekler vererek sergilemektedir. Çok yönlü bir düşünme eylemi olan eleştirel incelemenin edebiyat eserinin zenginliğini ortaya çıkarmaya yönelik bir çalışma olduğunu kanıtlamaktadır. Eleştirinin sadece yıkıcı değil, yapıcı da olabileceğini bu sanatçı-eleştirmen tüm okurlarına göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanatçı-eleştirmen, tanıtıcı yazı, yapıcı eleştiri.

**A SELECTION OF SELIM ILERI'S DISSERTATIONS
FROM A LITERARY PERSPECTIVE**

ABSTRACT

This study reviews the critical essays and dissertations which have been written from an artistic point of view by the modern Turkish author Selim İleri. İleri's life, his Works and critical attitude have been introduced at the beginning of this text based analysis study.

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat, Alman Dili ve Edebiyatı, arak@erciyes.edu.tr.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

İleri shows how artists can contribute to literature by writing critical essays through real examples. He proves in a way that critical analysis which is an act of versatile thinking reveals the abundance of a literary work. He shows artists and critics that criticism should not only be considered as negative but also positive.

Key Words: artist-critic, introductory text, positive criticism.

1. Giriş

Sanatçıların ortaya koydukları eserlerin edebiyat tarihindeki yerlerini alabilmeleri için değerlendirci ve eleyici süreçten başarıyla geçmeleri gerekmektedir. Bu süreçte eleştirel incelemelerin katkısı yadsınamaz. Edebiyat ürünlerini inceleyen ve onların edebiyat tarihindeki yerini almasını veya almamasını sağlayan eleştirel incelemedir. Açıklayıcı, yorumlayıcı ve değerlendirci yaklaşımıyla eleştiri edebiyat tarihine öncülük etmekte ve edebiyatın değerlendirci türü içinde yer almaktadır. Çeşitli eleştirmen ve bilim adamlarının eserleri değerlendirmesi sonucunda da edebiyat tarihinin değerli ve klasik eserleri ortaya çıkar. Bu edebî değerlendirme eserleri, yazarları, edebî akımları, devirleri inceler, akımların sınırlarını belirler, adını koyar ve verileri değerlendirir. Bu nedenle eleştiri edebiyat içinde önemli bir işleve sahiptir.

Eleştiri kavramı genel olarak bir edebiyat eserinin düşünsel ve estetik niteliklerinin belirli ölçütler kullanarak değerlendirilmesini ifade etmektedir. Her eleştiri, incelenen eserin üzerinde bir yargıya varır, onu derinlemesine irdeler. Bundan dolayı eleştiri 'esere yönelik' yöntemli bir değerlendirme olarak tanımlanabilir. Eleştiri belirli bir yöneme bağlı kalınarak yapıldığında eleştirmen tarafsızlığını gösterebilir. Bunun için eleştirmenin bilim dallarının özelliği olan kesin ölçütlere göre hareket etmesi beklenir. Aksi halde eleştirmenin yaptığı değerlendirme sadece kişisel değerlendirmesinden, algılamasından öteye gitmeyen öznel bir yorum olur.

Eleştirmenin ortaya koyduğu eleştirel incelemeyle ortak yargılar ortaya çıkar. Herkesin olduğu gibi, eleştirmenlerin de kendine göre zevki olmalıdır ve bu zevklerin toplamından oluşan ortak yargı da estetik değerleri ve değerli eserleri ortaya çıkarır, ancak eleştirmenlerin eleştirileri belirli ölçütlere dayandığında bir anlam kazanır. Birçok eleştirmenin eleştirisi bir araya geldiğinde de *kollektif nesnellik*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

(kollektive Objektivität) ortaya çıkar ve eser ya edebî olarak kabul görür veya reddedilir.

Selim İleri'nin yaratıcı yazarlığı yanında etkinlik gösterdiği diğer önemli bir alan da eleştiridir. Eleştiri alanında küçümsenmeyecek sayıda inceleme, deneme ve birçok edebiyat dergisinde tanıtıcı yazılar yazar. Bu çalışmalarını kendi yazdığı öyküler ve romanlardan arta kalan zamanda sürdürmeye çalışır. İleri kendi yaratıcı sanatçılığı yanında sanatçı gözüyle diğer sanatçıların eserlerini de eleştiren bir eleştirmendir. Eleştirel incelemelerinde ağırlıklı olarak daha çok tanıtıcı türde yazı yazdığı görülmektedir:

Münif Fehim'in eserinde yalnız alaturka-alafranga fırtınasına kapılmış insanları değil, eski İstanbul'un yeni zamanlara evrilen mimarisini de görüyordum: Kimileyin geride, fonda, kimileyin önde ya yıkık bir konak, ya Levanten bir apartıman, ya asmalı, koruklu, çinko kaplı bir balkon. Böylece eski İstanbul'un bütün bütüne göçmekte olduğu bana sanki fısıl fısıl söyleniyordu (İleri, 2000: 131-132).

Tanıtıcı yazılarına örnek olarak "Türk Prensesi Nilgün" başlıklı romanı tanıttığı uzunca bir tümceyi verebiliriz:

"Bu romanda yağmur damlaları bir ağacın ilkyazla henüz taze yeşiline düştüğünde sanki yemyeşil, saydam, değerli taşlar olup çıkıyor, sonra bir bahçenin parmaklıklarından sarkmış buğulu eflatun mor salkımlara yağınca ametist gibi leylakleşiyor, bir bahçede turuncular, sarılar, kayısı rengi güller bularak yelpazeleniyor, sağanaklarla çoştukça bütün bu renklerden, yaprak yeşilinden, leylakiden, sarılardan, turunculardan, yakut kırmızısından yalnızca kendisine özgü bir alaimisema oluştuyordu" (İleri, 2000: 98).

Selim İleri'nin tanıtıcı yazılarında özellikle Türk edebiyat tarihinde adı unutulmaya yüz tutmuş sanatçıları günün okuruna tanıtmak için çabaladığı görülmektedir. Tanıttığı eserlere diğer bir örnek ise "Eylül" başlıklı eserdir:

"O zamanlar Mediha Hanım'ın okumaya doyamadığı kitaplardan biri de *Eylül*'dü. Ama Mediha Hanım, kalbindeki fırtınalara yeni yeni yeni fırtınalar katmış, tek bir *Eylül*'le yetinmeyerek, bir de düzyazı şiir "Eylül"den söz açıyordu" (İleri, 1993, 42).

Selim İleri gibi sanatçı yönü ağır basan eleştirmenler kaleme aldıkları eleştirel inceleme yazılarında yazma eyleminin "mutfak boyutunu bilen" eleştirmen-sanatçılar olduklarından, inceledikleri eserler bir bakıma sanatçı gözüyle irdelenmektedir. İleri'nin sanatçı duyarlılığıyla yaptığı inceleme ve değerlendirmeler yıkıcı bir atmosfer ve alımlama oluşturmadığından genel kabul de görmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

İleri'nin hiç de küçümsenmeyecek sayıda eleştirel inceleme ve birçok edebiyat dergisinde tanıtıcı yazılar yazması en başta onun sanatçıya ve okura verdiği değeri belgelemektedir. Eserleri okurlarına tavsiye etmekle bir sorumluluğu yerine getirdiğinin bilincindedir. Sanatçıları ve eserlerini övmeyi, okurlarına okumaları için önermeyi görev sayan İleri büyük hayranlık duyduğu kültürel değerleri incelemelerinde ortaya çıkarmaya önem vermektedir. Türk kültürünü oluşturan değerlerin edebiyat eserlerinde halen yaşamayı sürdürdüğünü göstermeye yönelik çalıştığı anlaşılmaktadır. İleri'nin eleştirel içerikli yazıları donanımlı ve donanımsız okura kaynak olacak özellikler göstermektedir. Sanatçı eleştirmen gözüyle edebiyat yapıtlarına getirdiği *izlenimci eleştiri* yaklaşımı onun başlıca eleştirel tutumudur.

“Hâla okumak istediğim, onlarla birlikte yenilerini de okumak istediğim aşk ve karasevda romanlarında özellikle edebiyat tarihçilerinin ... okuryazar geçinen herkesin bir kalemde küçümsediği öyle tümceler, öyle bir sözdizimi vardı ki nice yıllar bu anlatımın, bu sözdiziminin gündelik şeyleri aşan bir duyarlılıkla dolup taşıdığına inandım” (İleri, 2000: 176-177).

Selim İleri eleştiri yazılarıyla okurlarını özellikle edebiyat dünyasında olup bitenlerden haberdar eder ve yeni yayımlanan kitapları eleştirel olarak ele alarak Türk kültür yaşamına da büyük bir hizmette bulunmaktadır. İleri'nin yazıları onun sınırsız yazma çabasının yanında büyük bir özveriyle sürekli kitap okuduğunu da belgelemektedir. Sanatçılığını belirli bir politik görüşü savunmak, desteklemek için kullanmayan, güdümlü bir sanat anlayışına sahip olmayan İleri yazarlığının yanında eleştirmenliğini de sürdürmektedir. Büyük bir titizlik içerisinde hazırladığı kitap inceleme yazıları ve eleştirileri yanında öyküler ve romanlar yazarak edebiyat alanındaki çalışmalarını sürdüren İleri Türk okuru için vazgeçilmez yazarlardan biridir. Selim İleri kendi çağdaşı yazarlar için de dikkatli bir okur ve eleştirmen olarak hizmet etmiştir ve halen de etmektedir.

Bu çalışmada, kısaca Selim İleri'nin hayatı ve eserleri, daha sonra eleştiri anlayışı, romancı gözüyle esere ilişkin eleştirileri ve tanıtıcı yazıları bizzat kendi yazılarından yola çıkarak ele alınacaktır. Çalışma yöntemi olarak *metne bağlı kalarak inceleme* (werkimmanent) seçilmiştir. Bunun nedeni, İleri'nin eserlerinden hareket edilerek *içinden dışına doğru* yorumlanarak eleştiri ve sanat anlayışının ortaya konmasıdır. Bu çözümlenme, incelenecek olan yazarı eserlerinden hareket ederek anlaşılır hale getirme ve değerlendirme yöntemidir. Tarihsel, sosyal, kültürel v.b. edebiyat dışı etkenler göz önünde bulundurulmadan, yazarın anlatışından yola çıkılarak inceleme yapılır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Eserin incelenmesinde yazarın dili kullanımından da yararlanır (bkz. Best 1982, 574).

2. Romancı Gözüyle Eleştiri

Eleştiri kavramı genel olarak bir edebiyat eserinin düşünsel ve estetik niteliklerinin belirli ölçütler kullanarak değerlendirilmesini ifade etmektedir. Her eleştiri, incelenen eserin üzerinde bir yargıya varır, onu derinlemesine irdeler. Bundan dolayı eleştiri 'esere yönelik' yöntemli bir değerlendirme olarak tanımlanabilir. Eleştiri belirli bir yöneme bağlı kalınarak yapıldığında eleştirmen tarafsızlığını gösterebilir. Bunun için eleştirmenin bilim dallarının özelliği olan kesin ölçütlerle hareket etmesi gerekir. Aksi halde eleştirmenin yaptığı değerlendirme sadece kişisel değerlendirmesinden, algılamasından öteye gitmeyen öznel bir yorum olur. Böyle bir yaklaşım incelemedeki bilimsel havayı ortadan kaldırır. Bilimsel açıdan bakıldığında çok zor bir işi üstlenen eleştirmenin görevi Aytaç'ın da belirttiği gibi şöyle tanımlanabilir:

“Bir eleştirmenin bir araştırmacının görevi bence yargıciğinki gibidir; taraflara yukarıdan bakabilmelidir. Öte yandan edebî eserin ölçüsü, neyin işlendiğinden çok nasıl işlendiğinde gizlidir. Bunu ortaya çıkarmak istediğinde, eleştirmen, ancak paletinde her renge yer verirse ülkenin edebiyat manzarasını yansıtabilir. Ben eleştirmeni, geleceğin edebiyat tarihçilerine malzeme hazırlamakla görevli sayıyorum” (Aytaç 1995, 248-249).

Eleştirmenin doğuşunu Eagleton de şöyle ifade etmektedir:

"Modern eleştiri, saltıkçı devlete karşı verilmiş bir savaşımdan doğmuştu; geleceğiyse şimdiden, burjuva devletine karşı verilen bir savaşım olarak tanımlanmadıkça geleceği diye birşey olmayacaktır." (Eagleton 1988, 116).

Eleştirmenlik bugünün çağdaş dünyasında çok zor bir görev ve sorumluluk üstlenen bir meslektir. Görev alanı bilim insanları tarafından farklı biçimlerde tanımlanan eleştiriye Ecevit de şöyle tanımlamaktadır:

“Eleştiri bir değerlendirme işlemidir. Bilimsel bakış açısının egemen olduğu nesnel eleştiride obje, -bizim bağlamımızda 'yazın' ürünleri- araştırma ve inceleme aşamalarından geçirilerek değerlendirilir; 'artı'ları ve 'eksi'leriyle sergilenir. Eleştiri 'gelişme' ile içiçedir; daha iyiyi, daha doğruyu amaçlar. Ancak, demokrasi geleneğinin henüz tam olarak yerleşmediği ülkemizde, 'eksik'lere değinen eleştirmenin başının derde girmesi büyük olasılıktır. Çoğu zaman, eleştirmenin vurguladığı olguların araştırılması yerine, onu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

eleştiriye iten 'düşsel' motifler yaratılır; olay 'kişiselleştirilir'. Eleştirmen, sözlü ya da yazılı, çok boyutlu saldırılara hedef olur. Bu da, birçok eleştirmeni genelde yorumsuz kalmaya ya da yalnızca bulduğu 'artı'ları vurgulamaya yönlendirir” (Ecevit 1992, 118).

Eleştirmen, yazarın kullandığı sembollere sadece anlam yüklemeye çalışmamalıdır ve eleştirmenler için bilinçsiz eleştiri büyük bir hatadır. Onların sembollere gösterdikleri tepki yazarların ve okurların tepkisinden çok daha keskindir. Eleştirmenler, sembolün anlamını açıklarlar ve somut olan sembolü konuşma diline aktarırlar. Eğer bu tepki estetikse, eleştirmenler sanat eserinin bütünü içinde parçaların fonksiyonlarını tayin etmeye çalışırlar (bkz.Stevick 1988, 313). Farklı bir eleştiri anlayışına örnek olarak çağdaş Türk edebiyatı yazarlığı yanında birçok eleştiri ve deneme yazısı bulunan Hilmi Yavuz da eleştirmenin görevinin yazardan okura im iletmek olmadığını vurgulamaktadır:

“Eleştiri, kendine özgü kuralları ve kesinliği olan bir bilimdir. Böyle olunca da yazarın yapıtına neyi imlediğini bilip bilmediğini, okuruna eleştiriye en az gerekse duyan türden olup olmadığını, eleştirmeni ilgilendirmez. Eleştirmen ne Borges'in sandığı gibi, gerçekte var olmayan bir im'i; ne de Steiner'in sandığı gibi alıcı durumunda olanın gerekse duymadığı bir im'i okura götüren bir 'im aracısı'dır. Eleştirinin işlevi, yazardan okura im iletmekle özdeş tutulamaz” (Yavuz 1996, 38).

Yavuz'un bu görüşlerine katılmıyoruz, çünkü bilimsel ölçütlerle ve birikimle donanımlı olan bir eleştirmen, okur ile yazar arasında imlerin anlaşılmasında aracı konumuna gelebilir, zira her okurun donanımlı okur olması beklenemez. Görüldüğü gibi, her eleştirmenin ve de sanatçının eleştiri anlayışı farklılık göstermektedir.

Selim İleri ilk eleştirilerini edebiyat dergilerinde kitap eleştirisi biçiminde yazmaya başla. Öyküleri yanında ilk defa eleştirilerini kaleme aldığı ve edebiyat dünyasını yakından takip etmeye çalıştığı dönemi kendisi *Sepya Mürekkebiyle Yazıldı* adlı eserinde şöyle tanımlamaktadır:

“Öyküler ve derme çatma eleştirel yazılar yazıyordum. Yeni Ufuklar'da, Yeni Dergi'de, Cemal Süreya'nın yönettiği Papirüs'te bu yazıların bir gün mutlaka yayınlanacakları umudunu taşıyordum. Edebiyat dergilerini her aybaşı izlemek başlı başına bir şölen oluyordu. Varlık'ta Attilâ İlhan'ın yazılarını bir birçok genç heyecanla okurduk. Edip Cansever'in yeni şiiri Yeni Dergi'de yayımlanacak mı diye merakla beklerdik. Behçet Necatigil hocamız, hepimize ışık tutan şiirlerini kendi köşesinde sessiz sedasız yazıyordu” (İleri 1997, 74).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Yapıtları henüz yeni yayımlanmaya başlayan Selim İleri çok heyecanlıdır, çünkü yazar olması yanında eleştirilerine de yer verilmesi onun gelecekte büyük başarılar kazanacak bir yazar olduğunun da ilk işaretleridir. Yakın çevresinden olumlu tepkiler aldığına sevinir ve ilk yazılarının yayımlanmasıyla çalışma azminin nasıl arttığını yine kendisi dile getirir:

“Dahası, yazılarım yayınlanıyordu! Hiç sanmam ki edebiyat ağrılarını yalnız ben çekmiş olayım. Yüzünü kim bilir kaç yıldır görmediğim bir okul arkadaşım, ilkyazımı okuduktan sonra "Oktay Akbal'ın etkisi altındasın..." demişti. Arkadaşım yazı falan yazmıyordu; ama etkilendiğim yazarı sezinleyecek kadar iyi bir okurdu. İyi okurların yabana atılmayacak bir sayısı olmalı” (İleri 1997, 75).

İleri eleştirel alandaki etkinliklerini birçok gazete ve derginin edebiyat sayfasına sürekli yazılar yazarak aralıksız sürdürür. Sanatçı gözüyle eleştirilerini, yorumlarını kendi sanat ölçütlerine göre dile getiren ve değerlendiren İleri, gazete köşeleri ve edebiyat dergileri aracılığıyla okurlarına ulaşmaya çaba gösterir. Onun eleştiri alanında yazmasında etken olan düşünce '*okura acaba yeni yayınları ve sanatçıları nasıl tanıtabilirim, nasıl daha çok kitap okunmasını sağlayabilirim*'dir. İleri'nin amacı, kitap okumayan toplumun daha fazla okumasını sağlamak için neler yapılabileceğini somut olarak ortaya koymaktır.

Sadece teorik fikir üretmek değil, bizzat kendi üretkenliğiyle toplumun daha çok kitap okunması için çaba göstermek, katkıda bulunmak onun başlıca amacıdır. Okurla yeni yayımlanan eserler arasında irtibat kurmayı başlıca görevi olarak görür. Bunun yanında özellikle basımı durdurulmuş eski kitaplarla okuyucuları buluşturmak onun vazgeçemediği çalışmasıdır. Ayrıca İleri'nin eleştirel incelemeleri, denemeleri aracılığıyla sanatçı gözüyle eleştiriye ve genel anlamda edebiyata nasıl baktığının izlerini sürme olanağı da vardır. Selim İleri, kendisine yöneltilecek tüm olumsuz eleştirileri de göze alarak incelemeye değer bulduğu tüm eserler hakkında tanıtıcı ve inceleme türünde yazılar kaleme alır. Eski eserlerde olduğu gibi, yeni yayımlanan eserler hakkında da yeterince inceleme yazısı kaleme alınmadığından sık sık hayıflanır:

“Gerçi son yıllarda inceleme kitapları, seçkiler yayımlandı ama, demek yeterli değil. Zaman elbette bazı eserleri eliyor, bazılarını geçici bir kış uykusuna yatırıyor, bazılarınımsa yeniden gündeme getiriyor” (İleri 1999, 234).

Eleştirilerin yetersizliğinde, Türkiye'de eleştiri tarihinin çok kısa eleştirmenlerin az, okurunun az oluşunun büyük bir etkisi söz

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

konusudur. İleri'ye göre, eleştirel yazı kaleme alırken eleştirinin amacı açıkça ortaya konmalıdır, çünkü eleştiri hoşuna gitmeyenlere karşı çıkmak değildir, aksine eserin gizlerini açığa çıkartmaktan, anlamaktan ibarettir. Eserde olumsuz yanlar var ise, oradaki sorunu açığa çıkartmak, o sorunun özüne inerek hem olumlu, hem de olumsuz yanlarını aydınlatmak eleştirinin asıl görevi olmalıdır. Bir başka deyişle, eleştirel inceleme çok yönlü bir düşünme ve incelemedir.

Anlaşılabileceği üzere, genel olarak eleştirinin görevi sanat eserinin zenginliğini ortaya çıkarmaya yönelik olarak yapılmalıdır. Sanatçıyı köşeye sıkıştırmaya, yermeye yönelik olmamalıdır. Böylece her eleştirmen farklı eleştirel yaklaşımlarla eserin eleştirel incelemesine katkıda bulunabilir. Selim İleri de kaleme aldığı eleştirel inceleme yazılarında daima eserlerin olumlu yanlarına değinmeye çalışır, esere karşı onda daha baştan olumsuz bir yaklaşım görülmez. Eleştirinin Türkiye'deki imajı olumsuzlamaya yöneliktir ve İleri buna şiddetle karşı çıkmaktadır, çünkü onun eleştiri anlayışında sanatçıyı yerle bir etme diye bir şey yoktur. İleri'nin aşağıdaki sözleri onun eleştiriye karşı olumlu yaklaşımını sergilemektedir: Olumsuzlamayı eleştiri sandığımızdan, hem eleştirmeni, hem de romancıyı yerin dibine batırmayı bir hüner sayıyoruz kanımca (Gösteri, Mart 1981, 71). Yazarları savunmanın yanında romandan nelerin beklenebileceğini de somut önerilerle yine kendisi açıkça ortaya koymaktadır:

Roman yoluyla devrimin, ileri bir düzenin gerçekleştirildiği hiçbir yerde görülmemiştir. Roman, eylemin içinde estetik'in unutulamayacağı konusunda köklü bir olanak sayılabilir; ama roman doğrudan doğruya, köy kahvesinde okunacak bir bildiri ya da eğlendirici, geleneksel bir halk hikâyesi değildir. Romanın doğuş nedenlerini gözden ırak tutarak, romanda, başka tür yazınsallıklar kuruntulamak, olsa olsa safdilliktir (İleri, 1998: 179).

Selim İleri kendi ilgisini çeken olumlu izlenimler edindiği eserleri inceleyerek olumsuz eserler hakkında yazı yazmaktan uzak durur. Eleştirel inceleme özelliği taşıyan yazılarında diğer yazarlarla çekişmekten kaçınır, kısır tartışmaların kendisine göre olmadığını gösterir. Bu eleştiri çizgisini tüm eleştirel incelemelerinde korur, eleştirileriyle zarar verdiğini düşündüğü yazarlardan özür dilemeyi de bilir. Eleştirel bir yazısıyla kırdığı Kerime Nadir'i bizzat telefonla arayarak aradaki olumsuz havayı nasıl gidermeye çalıştığını yine kendisi açıklar:

“Oysa o sıralar rüzgâr yön değiştirmişti kalbimde: İlkgençlik çağıma elbette anlam katmış bu romanlara tekrar bağlanmışım. Telefonunu zorlukla buldum Kerime Nadir'in; uzun bir konuşmadı, romancının kırgınlığını geçiremiyordum, ne desem boşunaydı.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Oturdum, bir özür dileyiş yazısı yazdım, bir edebiyat dergisinde yayımlandı yazı. Sonra birkaç telefon görüşmesi daha” (İleri 1999, 182).

Bu tutumu onun yıkıcı eleştiri yazmaktan ne kadar kaçındığını kanıtlar niteliktedir. Olumlu eleştirileri sayesinde diğer eleştirmenlerle ve yazarlarla boş yere tartışmaktan kurtulur. Farkında olmadan yaptığı olumsuz eleştirilere sonradan çok pişmanlık duyduğu ve bu eleştirileri istemeyerek yaptığı aşağıdaki sözlerinden anlaşılmaktadır:

“Bu yazıda yer yer hiç istemediğim alaycı bir üslûp kullandığımı bilincindeyim. Böyle şeyler yazmak ve böylesi bir üslûbu kullanmak istemiyorum. Bütün bunlar insan olarak kişiliğimin dışında olup bitiyor sanki” (Gösteri, Eylül 1981, 38).

Eleştirmen olarak çağdaşı eleştirmenlerle, edebiyat adamlarıyla ve diğer sanatçılarla karşılıklı tartışmaya girmekten kaçınması onun olumlu tutumunun işaretidir, çünkü o edebiyata okur ve yeni sanatçı kazandırma çabası içerisindedir. Bu nedenle, bir sanatçı olarak kendi görevini, yazarlığı yanında okurunu yeni yayınlar konusunda bilgilendirmekte görür. Sanat dünyasından okurlarına verdiği haberler sadece edebiyatla sınırlı kalmaz, tiyatro ve sinema alanında da yazılar yazar. Yazdığı eleştirel yazılarında seçici davranır. Beğenmediği kitapları ele almamakla tartışmaların içine girmekten de kaçınır. Sadece olumsuz izlenimler edindiği bir yapıt üzerine eleştirel yazı yazmaz. Bu da onun eleştirel tutumunun, eleştiriye bakış açısının yapıcı eleştiri yazmak olduğunu kanıtlar niteliktedir. Olumsuz eleştiri yazmanın Türk edebiyatına bir şey kazandırmayacağını iyi bilmektedir. Eleştirinin Türkiye'de gelişmemesinin sanat üzerinde çok olumsuz etki yaptığı düşüncesinde olan İleri bunda eleştirmenlerin dayanaksız yere yazdıkları yıkıcı ve olumsuz eleştirilerin etkili olduğunu aşağıdaki sözleriyle vurgulamaktadır:

“Eleştirmenlerimiz kişisel görüşlerini dile getirirken, çoğu kez, ters anlamıyla 'kişisellik'te takılı kalmıyorlar mı? Roman 'sanatını' bir yana bırakalım; doğrudan doğruya somut bir roman üzerinde tartışılırken bile, eleştirinin söylemi, çağını çoktan kapatmış bir inanışla, hemen hep yerici, küçültücü, aşağılayıcı bir havaya bürünüyordu bizde. Edebiyatımız yaratıcı eleştiriden yoksun diyebilir miyiz?

“Evet; romancılığımızla eleştirciliğimizin birbirine koşut yürüdüğü söylenecekti. Çok sayıda başarılı roman yazılmadığı söylenecekti. Bununla birlikte çok da kötü romanlar yazılmadığını söylemek de olasıydı. Oysa ilkel eleştirilere sık sık rastlanıyordu. Sanat,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

özel olarak da edebiyat konusunda engin düşüncelere açık ülkelerin yazarları, ele aldıkları sorunlara bizden ne kadar farklı biçimde yaklaşmışlar” (İleri 1996a, 248).

Batıda eleştirinin bilimsel bir hava içinde yapılmasına da imrenerek bakar, Türkiye'de genel kavramlarla kabalama yapılan eleştiri anlayışına daima karşıdır. Doğal olarak Avrupa'da eleştirinin bir geleneğinin var olması ve birikime sahip olunması çalışmaların daha verimli yapılmasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Avrupa'nın eleştiri konusundaki gelişmişliğinin İleri üzerinde büyük etkisi olduğu aşağıda olduğu gibi birçok yazısından yola çıkarak iddia edilebilir:

“Bir eleştirmen, bilim adamı, edebiyat tarihçisi olmayan Forster'ın Roman Sanatı 'nı okurken, Avrupa edebiyatındaki eleştiri geleneğinin ileriliğini çok geniş açılardan sezinleyebiliyordum. Bu gelenek; romanın bir sanat eseri olduğuna güvenmekte ve romancıyı hiçbir biçimde -romanından dolayı- yargılamamaktaydı. Bu gelenek; romancının hayata güzellikten yana bir şekil vermeye çabaladığının bilincindeydi. Bu yüzden eleştirmen, romancının yanında yer alabildikçe 'sanatçılaştırmaktaydı” (İleri 1996a, 254).

İleri'nin bu sözleri eleştirmen açısından incelendiğinde, eleştirmen sanatçı ile düşman değil, bir bakıma dost olmalıdır, çünkü her ikisi de birbirine ihtiyaç duyar. Bu nedenle tartışmalar sanat adına yapılır ve aralarında kişiliklere saldıracak kadar düşmanlıklar oluşmaz. Oysa Türkiye'de eserde geçen kahramanların gerçekte kim olabileceğinin izi sürülür, yaşayan insanlarla aralarında bağlantı kurulmaya çalışılır. Bu gerçeklik arama hastalığını İleri şöyle özetler:

“Eleştirmenlerimiz, romanları, ne acı ki, birer tutanak, ifade verişi kabul ediyorlar ve tanıdık yüzler, hatta suçlar arıyorlardı!” (İleri 1996a, 253).

“Edebiyatımız ve edebiyat adamlarımız üzerine yargıların çoğu, hatta hemen hepsi, toptancı, bilgiç, kof, birbirinin yinelemesi yargıları. Kuşkuya yer bırakmamış, soruya yönelmemiş yargılar. Bu garip, dondurulmuş, kemikleşmiş yargılarla ödeşmek ne yazık ki yıllar yılı pek akla getirilmemiştir. Yazınsal verimlerin satır araları okunmadığı gibi, kimileyin açık açık yazılmış sözler, savlar, değerlendirmeler de göz göre göre okunamamıştır” (İleri 1996a, 26).

İleri bu sözleriyle eleştiri bilincinin ve çağdaş sanat anlayışlarının henüz Türk edebiyatında yerleşmediğini, eleştirinin halen olumsuz anlamda kullanıldığını açıklar. Eleştirmenler aslında eserlerin gizli kalan yanlarını açığa çıkarmalıdır, örtük öğeleri mutlaka okura anlaşılır kılmalıdır. *Gösteri* (1981) dergisindeki bir yazısında İleri eleştirmeni şöyle tanımlar:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

“Bugünün eleştirmeni, kendini bir edebiyat casusu gibi görmektedir. Bu yeni yerli eleştirmen, romancının 'roman kişilerine' canlı insanlarmışçasına bakmakta; kuruntuladığı o canlı kişilerden yola çıkarak 'özyaşamı' adeta bir hafiye kimliğiyle izlemektedir. Hafiyelik ve casusluk sonucu edinilen eşsiz bilgiler de, romancının okuruna ifşa edilmektedir” (Gösteri, Eylül 1981, 37).

Ayrıca İleri'ye göre, eleştirel incelemelerde halen gerçeklik takipçiliği yapılmaktadır. Bu durum neyin nasıl anlatıldığının önemini yitirdiğini göstermektedir. Gerçeklik takipçiliği kurmacaya dayalı olan edebiyata büyük zarar vermektedir. Oysa bir eleştirmen için eserin içinde gizlediklerini açığa çıkarmak daha önemli olmalıydı. Eleştirmenlerin asıl yapması gerekenleri yapmadıklarını İleri şu sözleriyle dile getirir:

“Romancının neyi-nasıl-niçin anlattığını yorumlayan, değerlendirebilen; sanat yapıtının sanatlık özelliklerine değinen gerçek eleştiricilerin sayısı hızla azalmakta, sıfıra doğru yaklaşmaktadır. Şimdi yeni bir roman yayımlandığında, ilk sorulan -ve nasılsa yanıtlanan- şudur: Yetmişinci sayfada sarışın bir kadın var; o kim? Kimseler kuşkulansın ki, bu, bir hastalıktır. Bu hastalık hızla organizmayı öldürmektedir. Roman yazmak, bir edebiyat üretimi olmaktan çıkartılmak istenmekte; romancının üretimine, yüz kadar kişinin meyhane sofrası için hazırlanmış bir 'meze' gözüyle bakılmaktadır. Epey uzun bir süreden beri, romanın başlıca özelliği olan yapıtsallık unutulmuş; romancının yapıtsal olanı kotarma çabalarına, 'hayali' ifşaatlarla yaklaşmaktadır. Edebiyat çevrelerini yakından tanımayan okurlara, bu söylediklerim abartılı gelebilir; öte yandan, renklisi renksizi, sağcısı solcusu bugünün dergilerinde yer alan birçok yerli yazıyı, sözgelimi Yazko Çeviri dergisinin birinci sayısında yayımlanmış çeviri yazılarla oranlamak, karşılaştırmak, abartısız konuştuğumu açık seçik kanıtlar” (Gösteri, Eylül 1981, 37).

İleri burada özellikle eleştiri ve eleştirmene Türkiye'de yeterince önem ve değer verilmediğini şöyle vurgular:

“Memet Fuat - Ahmet Cemal - Enis Batur üçgeninin Cumhuriyet'teki eleştiri var mı, yok mu tartışmalarına karışmak, katılmak istemem ama; şairlerimizin, yazarlarımızın emeğine ne ülke, ne eleştiri yeterince anlam yükleyebiliyor. Aynı ilgisizlik eleştiri ve eleştirmen için de söz konusu tabii” (İleri 1999, 266).

Eleştiri alanında 1980'lerden sonra inceleme yazılarının çoğalmasıyla olumlu gelişmeler görülmeye başlamıştır. 1980'lere kadar eleştirmenler yeni bir yapıtın gerçekle ne kadar örtüşüp örtüşmediğini iyi bir eser için ölçüt gibi almışlardır ve edebiyattaki kurmaca sanatını

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

görmezden gelmişlerdir. Selim İleri bu gerçeklik takipçiliğine karşı çıkan sanatçı eleştirmenlerdendir. Bir yazarın herhangi bir konuda yazı yazabilmesi için mutlaka kendisinin olayları yaşaması veya görmesi gerekmez, çünkü kurmaca dünya yazarlara geniş olanaklar sunmaktadır. İleri örnek olarak Kafka'nın Amerika'yı görmeden yazdığı eseri *Amerika'yı* örnek verir:

“Edebiyat tarihçileri, eleştirmenler, uzun yıllar boyunca, bir romanın soyut gerçekliğe ne kerte uyum sağladığını başarı ölçütü saymışlardır. Köyü anlatan romancı, Amerika'yı hiç görmeden romanı Amerika'yı yazan Kafka'dan üstün tutulmuş ve köyü anlatan romancının köyden çıkmışlığı üstünlüğün önemli bir sebebi sayılmıştır. Oysa Kafka'nın Amerikası bugünün Amerika Birleşik Devletleri'ne hâlâ meydan okuyor ve belki de asıl Amerika benim diyor” (İleri 1999, 249).

Kafka'nın Amerika'yı görmeden yazdığı eser büyük bir kabul görmüş ve batılı eleştirmenler tarafından sadece kurmaca olmakla eleştirilmemiştir. Bu da Türkiye'de 1980'lere kadar eleştirel bir geleneğin oluşmamış olmasına bağlanabilir.

Selim İleri eleştirel içerikli yazılarında kendi ölçülerini ortaya koymaya çalışan bir sanatçıdır. Ona göre, eleştirmenin edebiyat dünyasına yeni okuyucu kazandırmak için eserlerin güzel, estetik yanlarını, yeni söyleyiş biçimlerini okura göstermesi gerekir. Okurun ilgisini edebiyat eserleri üzerine çekmek bir eleştirmenin birincil sorumluluğudur ve İleri de bu sorumluluğun bilincindedir. Okurun okuyacağı kitabı özenle seçmesine katkıda bulunmaya çaba gösterir. Yazılarının çoğunluğu tanıtıcı yazı özelliği taşımasının nedeni de burada aranmalıdır, çünkü o sadece okuruna ve yazara yol göstermeye yönelik olarak eleştirilerini kaleme alır. Edebiyat alanında eleştiri yazarların görevi, hem yazın tarihini, hem de okurun yeni tanımaya başladığı yazarları yeni bakış açılarıyla, başka gözlerle tanıtmaya çalışmaktır. Bu konuda taraf olmadan, önce edebiyatı, sonra yazarı sevdirmek gerekir.

Eleştirel inceleme türündeki yazıların gittikçe artması Türk edebiyatı ve okuru açısından çok sevindiricidir. Bunun için eleştirmenin eleştirden, yerilmekten, saldırılmaktan çekinmemesi ve korkmaması gerekir. Eleştirmen sadece eserde gördüklerini, kendi alımladıklarını dile getirmeli, esere belirli bir ölçütle yaklaşmalıdır. Yazarın sanat anlayışına, dünya veya politik görüşüne bakmaksızın eserden yola çıkarak eleştirisini yapmalıdır. İleri'nin de vurguladığı gibi romancının kim ve hangi görüşten olduğunun bir önemi yoktur:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

“Bir romanın değerlendirilişinde, temel alınması gereken öge, öyle sanıyorum ki, doğrudan doğruya o romanın kendisi olmalıdır. Ve romancı istediği 'en yoz kesimi' yazmakta özgürdür; onun başarısı ya da başarısızlığı, herhalde romancılık çabasında, işçiliğinde aranmalıdır” (Gösteri, Mart 1981, 70).

Sanatçının dünya görüşünü, yaşam felsefesini dikkate almadan onun sanat alanında ortaya koyduklarına göre değerlendirilmesi gerekir. Ayrıca farklı görüşlerde olsanız da başka yazarların eserlerinden de sanat açısından bir şeyler öğrenilebilir. İleri'ye göre, birbirinden görüş olarak ayrılan yazarlardan da okurlar ayrı ayrı tat alabilirler:

“Dünya görüşleri, edebiyat anlayışları, bakış açıları farklı birçok yazarımızın hayranıydım -hâlâ öyleyim-. Oktay Akbal'ın duyarlılığını, Leyla Erbil'in görkemli anarşizmini, Sevim Burak'ın şiirsel humorunu, Haldun Taner'in hoşgörülü taşlamacılığını, Tahsin Yücel'in uygulayım ustalığını, Demir Özlü'nün bütün bir mimariyi öykü sanatına işleyişini kavramadan, özümsemeden, duyumsamadan kim Türk öyküsünden söz açabilir? Öykü yazmak isteyen kişi, öykü sanatının birikiminden habersiz mi kalmalı?” (İleri 1999, 299).

Eleştirmenin değişik tonlarda ürün veren sanatçıların hepsinin anlayış ve kavrayışlarını yansıtabilecek bir güce sahip olması gerekir. Sanatın her türünde eleştirmen, sanatçının ortaya koyduğu yapıtın eleştirisini yapar ve yapıtın belirli bir süreçten sonra eser derecesine yükselip yükselmeyeceğine de katkıda bulunur. Bu iş ise büyük bir anlayış ve titiz çalışma ister, çünkü eleştirmenin sanata, eleştirdiği sanatçıya bir yorum getirmesi gerekir. Selim İleri'ye göre, eleştiriye yazar açısından bakıldığında da belirli çıkarımlarda bulunulabilir. Böylece yapıcı eleştirilerden ders çıkararak kendisini geliştirme olanağı bulabilir. Bu sırada hem eleştirmen hem de yazar okuru unutmamalıdır. İleri bu sorumluluk üçgenini şöyle açıklamaktadır:

“Romancının eleştirmene sorumu var. Onun yargılarına dudak bükmemeli, serinkanlılıkla bu yargılar üzerine düşünebilmeli. Ama eleştirmenin de romancıya karşı sorumluları var; onun yazı dışı sorunlarını, bir romancı gibi duyumsayabildiği ölçüde sorumlunu taşıyacak eleştirmen. Üstelik hem romancının, hem de eleştirmenin üçüncü kişiye, okura karşı sorumlu olduğunu unutmamak gerekiyor” (Gösteri, Mart 1981, 71).

Okurlara karşı kendi sorumluluğunu yerine getirmek için kaleme aldığı eleştirel içerikli yazılarında birçok alana değinmek zorunda kalır. Selim İleri'nin özellikle yeni yayımlanan kitaplar üzerine yazdığı eleştiriler yanında Türk edebiyatının unutulmaya yüz tutmuş

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

yazarlarını günümüz okuruna tanıtmaya çalışması, onun bu alandaki çabalarını açıkça ortaya koyar niteliktedir. Örneğin Mehmed Rauf'u okuruna şu sözlerle yakından tanıtmaya çalışır:

“Bu yazarın hayatı, işte Eylül'den sonradır ki, öyküleri ciltler ve ciltler tutacak, gizli, yasak aşklarla dolup taşmıştı. Mehmed Rauf, Tefvik Fikret'in yakın akrabası genç bir hanımla pek parlak başlamış evliliğini sürdürüyor; Fikret'in Hisar'daki yalısından ayrılıyor, eşini ve küçük kızını bırakıp Ada'ya taşınıyor, bir piyano, bir de piyanola ediniyor, aşkları uğruna “musikinin alevlerini boşaltarak yangınlar” yaşıyordu...” (İleri, 1993: 67).

Sadece kendi dönemini değil, özellikle eski edebiyatı tanıtmak için büyük uğraş vermektedir. Sadece eleştirel içerikli yazı yazmakla kalmaz ve “Gençlere Türk Romanından Altın Sayfalar” başlıklı eserini hazırlayarak unutulmuş yazarları tanıtır (bkz. İleri 1997, 172). Bu eseriyle gençlere edebiyatı ve edebiyatçıları sevdirmeye çalışır. Okura yönelik bu tür çalışmalara girmesi İleri'nin edebiyat dünyasında olup bitenleri yakın takip etmesiyle açıklanabilir. Selim İleri'nin edebiyat alanında çok farklı alanlarda eser vermesinin nedeni, onun bu alandaki eksiklikleri yaşayarak görmesine bağlanabilir.

3. Esere İlişkin Eleştiri Yazıları

Sanatçı gözüyle kaleme aldığı eleştirel içerikli yazılarında Selim İleri hem çağdaş hem de eski eserlere yer verir. Ele aldığı eserlerin seçiminde İleri'nin çok titiz davrandığı görülmektedir. Değer verdiği kitapları incelediği yazılarında sanatçılarla karşılıklı kısır tartışmalara girmekten kaçınması onun bu alandaki çalışmalarındaki iyi niyetinin göstergesidir. Yaratıcı sanatçı olarak eleştiri alanında yazı yazması sanatçının durumunu bildiğinden onun için önemli bir artı puandır. Yazdığı eleştirel içerikli yazılarda sanatçı-eleştirmen olarak sanatçıya verdiği değeri okurlarına da göstermektedir.

Tanıttığı veya eleştirel içerikli yazı yazması için yayınevleri tarafından kendisine önerilen kitaplar arasından olumlu eleştiri yazabileceği kitapları seçer, ancak böylece sanatçılarla kısır tartışmalara girmekten kaçınabilir. Bu tutumuyla tarafsız eleştirel yaklaşımını sürekli koruyabilen İleri'nin seçici davrandığı söylenebilir. İleri'nin bu tutumu okuduğu kitaplar hakkında yazdığı yazıların içeriğinden de anlaşılabilir. Bu tutumundan yola çıkarak eleştirel yaklaşımının sürekli bir yapıcılık içerdiğini belirtmek yanlış olmasa gerek.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Eleştirel eser incelemeye öncelikle yakın çevresindeki sanatçıların eserlerini tanıtarak başlayan İleri, özellikle çok etkilendiği Fransızca öğretmeni Vedat Günyol'dan başlar. Günyol'un *Yeni Türkiye Ardında*'yı okuması için herkese önerir. Bu eserin okunmasını niçin önerdiğini kendisi şöyle açıklar:

“Yazarlık konusundaki düşlerim gerçekleşti. Ama hocam Vedat Günyol ölçüsünde dürüst, iyiliksever, aydın, ölçülü, zarif ve ülkü dolu olmayı ne yazık ki bugüne kadar üstlenemedim. Hocamın eserini dikkatle okuyorum, ondan öğrenilecek şeylerin bitmeyeceğini usul usul kavramaktayım. Bu eserin aralıksız okunmasını salık veririm” (İleri 1999, 15).

Yakın çevresinden başlayan bu eleştirel içerikli yazılarında sanatçıların sadece eseriyle ilgili değil, onların sanat anlayışlarıyla ilgili genel bilgiler vermesi okurların sanatçı ve eser hakkında daha fazla bilgiye sahip olmasına katkıda bulunur. İleri'nin bu yazıları kendi eserlerinden başlayarak günün politik durumlarıyla ilgili konulardan toplumsal sorunlara ve bunların sonuçlarına kadar her konuyla ilgili düşüncelerinin bulunabileceği önemli kaynaklardır. Genç yazarları tanıtmaya büyük önem verdiğini, Peride Celal'in eseri *Sönen Alev* (1938) hakkında yazdığı yapıcı eleştirilerle gösterir. İleri, Peride Celal'in bu gençlik dönemi eserinin acemi işi olmadığını vurgular:

“Sönen Alev, okura hoşça vakit geçirmek amacıyla kaleme alınmış bir romandır. Bu soy eserlerde, altmış yaş, yaşlanmanın, yıpranmanın derin izleriyle yüklüdür. Sönen Alev de elbette yıpranmış bir roman. Bir sevda öyküsünün sağında solunda dolanıp duruyor. Kaldı ki, yazarı, o kadar genç bir yaşta yazmış ki Sönen Alev'i, işin içine bir de acemiliğin, ya da toyluğun karıştığı ileri sürülebilir. Ama öyle mi?” (İleri 1997,49).

Önem verdiği bu eserleri tanıtmak için eserlerin inceliklerini ve olumlu yanlarını İleri'nin okurlarına anlatmaya çalıştığı görülür, böylelikle okurlarına bu eserleri okumaları için ilk hareketi vermeye çalıştığı, okurla eseri buluşturmaya yönelik olarak çabaladığı anlaşılmaktadır:

“İki özellik dikkatinizi çekmiş olmalı: Romancının anlatımındaki çekicilik, hemen yanı başında, dilin sadeliği. Nitekim Sönen Alev'i bugün da okunur kılan, her şeyden önce o dil duruluğu, dilde güzellik arayış” (İleri 1997, 49).

Edebiyat dünyasına kendisini çeken yazarlardan etkilenişini okuruna aktarırken okuruyla yakın etkileşime geçtiği görülmektedir. Ruh hallerine göre kendilerine bir yazar seçebileceklerini dile getirir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Örneğin, umutsuz olduğu zamanlarda kendisinin Hüseyin Rahmi okuduğunu okuruyla paylaşır:

“Hayranlığım, önceleri, romancının eserini soluk soluğa okutabilme yeteneğine, yetisine yönelikti. Sürükleyici, eğlendirici, neredeyse yaşama sevinci veren romanlar. (Umutsuzluğa düştüm mü Hüseyin Rahmi okurum.) Bu eserle, eski dünyamızın bir panoramasını iyi kötü çıkarabildiğimiz gibi, geleneksel edebiyatımızın anlatım tekniklerini -hiç ayırtına varmayarak, yorulmaksızın- kavriyorduk” (İleri 1996b, 22).

Unutulmaya yüz tutan Behçet Necatigil gibi etkisi altında kaldığı yazarları okuruna tanıtır ve okur gözünde itibar kazanmalarına önemli katkıda bulunmaya çabalar. *Kırk İnceliklerin Şairi: Behçet Necatigil* başlıklı eseri 1999 yılında yayınlanır.

Hakkında eleştirel inceleme yazısı yazdığı birçok yazarı İleri'nin bizzat tanınması ona farklı bir bakış açısı kazandırır ve onun yazılarına ayrı bir tat katar. Büyük bir titizlikle kaleme aldığı yazılarında eserlerin ve sanatçıların üzerinde bıraktığı izlenimleri dile getirir. İleri'nin genellikle Türk edebiyatının unutulmuş eserleri ve yazarları hakkında yazması onun ülkenin kültürel birikimine verdiği değerin de bir ifadesi olsa gerek. Daha önce de belirtildiği gibi, kendince önemli gördüğü eserler ve yazarlarla ilgili yazı yazması seçici davranmasının bir işaretidir. İleri, birçok değerli yazarın eserinin görülmezden gelmesinden rahatsızlık duyar. Örneğin, modern Türk romanının kurucularından biri olarak görülen Halid Ziya'nın bugün adından söz edilmemesinden ve eserlerinin tekrar basılmalarının yapılmamasından bir sanatçı ve eleştirmen olarak üzüntü duymaktadır:

“Modern Türk romanının kurucusu diye nitelenen Halid Ziya Uşaklıgil'in, Cumhuriyet'imizin yetmiş yılı aşkın zaman diliminde, derli toplu bir eleştirel toplu basımının gerçekleştirilmemiş olması, yüz kızartıcı değilse, nedir? Tam tersine, bundan yüzümüz kızarmadığı gibi, bugünün bakış açısı Halid Ziya'yı görmezden gelmeyi bir erdem saymakta, güncel bayağılıkların sürüsüne yeni yeni güncel bayağılıklar katmayı başarı kabul etmektedir” (İleri 1997, 148).

Adları anılmayan önemli yazarlardan sık sık söz ederek onları gündemde tutmaya çalışması İleri'nin bu alanda Türk edebiyatına yaptığı katkıların değerini anlatmaya yeterlidir. Çağdaşı okurların ve yeni yetişmekte olan yazarların dikkatini bu yazarların eserleri üzerine çekmesi önemli bir uğraştır.

Unutulan anımsamaya değer eserlerin de eleştirel incelemelerinin yapılabileceğini göstererek eleştirmenlerin dikkatini bu eserlere çekmektedir. Çözümlemeye yönelik eleştirel incelemelerin

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

eserle birlikte okunmasında büyük yarar gören Selim İleri, okurun eseri daha iyi anlamasına katkı sağlayacağı görüşündedir:

“1896 yılı Rezaizade Mahmut Ekrem'in gizli başyapıtı Araba Sevdası'nı müjdeliyor. Araba Sevdası bence ilk 'modern' romanımız. Berna Moran'ın Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış çözümlerine satır satır bağlı kalamıyorum, Araba Sevdası'na ilişkin en ilginç yorum, çözümlerine onun yazısında. Romanla birlikte Berna Moran'ın yazısı okunsa, Araba Sevdası taşıdığı önemi daha çok yansıtacak. Keşke okunsa... Ertesi yıl Halid Ziya Uşaklıgil göz kamaştırıcı Mai ve Siyah'ıyla, Hüseyin Rahmi Gürpınar Mürebbiye'siyle çıkageliyorlar. Her ikisi de bugün yüz yaşında, asır devirmiş iki roman. Mai ve Siyah satır satır incelenmeyi gereksiniyor. Hem de değişik yorumlarla, başka başka yazarlarca” (İleri 1999, 235).

Kendi içinden geldiği gibi sanatçı gözüyle eleştirel inceleme yoluyla değerlendirmede bulunması çalışmalarına belirli bir doğallık katar. Sanatçılara karşı tarafsız davranmaya çalışan İleri düşünce ve politik görüş olarak da sadece kendisine yakın gördüğü yazarlar hakkında yazmaz. Görüşleri farklı olmasına rağmen Halide Edip'in eseri hakkında büyük bir titizlikle yazdığı, özenle hazırladığı inceleme yazısı onun sanatçılar arasında ayırım yapmadığını ortaya koymaktadır:

“1912'ye Halide Edip yılı demek mümkün. Hem Son Eseri, hem Yeni Turan, hem Handan kitap olarak okura sunulmuş. Son Eseri, Halide Edib'i asıl Halide Edib'e götürecek romanlardan. Yeni Turan 'a gelince, doğu ve batı kültürlerini özümsemiş bir yazarın 'Turan' hayaline nasıl farklı bakabildiğine işaret ediyor. Gerçi Yahya Kemal, Yeni Turan 'la ince ince alay etmiştir, ama roman 'güncelliğini' bugün de koruyor. Uygarca arıyor ütopyasını” (İleri 1999, 238).

Kendisine ters gelen düşüncelere karşı açıkça eleştirilerini dile getirmekten de kaçınmaz, ancak kırılcılıktan yine de uzak durur. Gerektiğinde biraz küçümseyici eleştiriler de kaleme alması İleri'nin eleştirdiği politik görüşlere karşı acımasız olabileceğini belgeler niteliktedir: “Muhafazakâr eğilimli hükümetler zamanında devletin yayınlamış olduğu kitaplara göz atın: Komünizmle mücadele konusunda hayli gülünç eserciklere bol bol yer verilmiştir” (İleri 1996b, 114). İleri'nin bu türdeki küçümseyici yazılarının sayısı sınırlıdır, çünkü bir sanatçı olarak Selim İleri sürekli olumlu yapıcı eleştiri ve tanıtıcı yazı yazmaya çaba gösterir. Aşağıdaki gibi sanatçıyı cesaretlendirici olumlu yazılarının sayısı oldukça fazladır ve henüz bu türdeki inceleme yazılarının sayısı tam olarak bilinmemektedir: Bence büyük bir romancıydı Kemalettin Tuğcu. Kimbilir kaç kuşağa sevecenliği ve merhameti aşıladı. Çocukların Reşat Nuri'siydi. Ona kalbim borçlu... (İleri 1999, 33). İncelemelerinde ele aldığı eserlere

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

niçin önem verdiğini açıkça ortaya koymakla okuru olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır:

“Aradan geçen bunca zaman Hüseyin Rahmi'yi ve eserini yalancı çıkarmadı. Onun romanı, bugünü, çağdaş romancılarımız ölçüsünde aydınlatıyor. Bence şaşırtıcı bir genç kalış, zamana meydan okuyuş” (İleri 1996b, 23).

Olumlu izlenimlerini dile getirdiği eleştirel içerikli yazılarında eserlerin okurlar tarafından daha iyi anlaşılıp yorumlanması için çalışır. İleri'nin eser incelemelerinde yazarlarla karşılıklı tartışmaya girmekten kaçınması onun yapıcı yaklaşımının bir göstergesidir, çünkü daha önce de üzerinde durulduğu gibi, bu yazılarıyla aynı zamanda yeni yetişmekte olan yazarlara ve eleştirmenlere yol göstericilik görevi yaptığının bilincindedir.

4. Tanıtıcı Eleştiri Yazıları

Çağdaş Türk edebiyatının öykücüleri arasında önemli bir yeri olan Selim İleri'nin tanıtıcı eleştiri yazıları alanında da Türk edebiyatına ve okuruna önemli katkıları vardır. Selim İleri gibi tanıtıcı yazının ve eleştirel incelemenin değerini anlayan çağdaş yaratıcı yazarların sayısı oldukça azdır. Edebiyata yaptığı katkılarla en çok okur kazandıran yaşayan yazarlardan biri olduğu söylenebilir. İleri'nin katkılarının kanıtı olarak toplu olarak yayımladığı *Sepya Mürekkebiyle Yazıldı*, *Perisi Kaçmış Yazılar*, *Biten (İki) Yüzyıl* gibi kitap inceleme denemeleri ve tanıtma yazıları örnek olarak verilebilir.

Selim İleri'nin bu türdeki ilk yazıları incelendiğinde, edebî konularla ilgili yazarların tanıtıcı yanı ağır basan özellik gösterdikleri görülmektedir. Unutulmuş eserleri ve yazarları bu denemelerde ele alarak henüz yeni gelişmekte olan eleştiri alanına katkıda bulunmaya çalışır.

İleri'nin eleştiri ve deneme türündeki bu yazıları onun hayatı ve sanat anlayışı hakkında bilgi edinmek isteyenler için önemli veriler sunmaktadır. İleri'nin yazıları okuyucularını okumak istedikleri yeni kitaplar hakkında bilgilendirici özelliklere sahiptir. Yazıları içtenlikle samimi bir hava içerisinde kaleme alınmış olumlu yanı ağır basan eleştiriler, takdir edici ve övücü yazılardır. İleri'nin bu türdeki yazılarındaki amacı okurlarını bilgilendirmek, aydınlatmak ve yeni çıkan yayımlar hakkında bilgi vermektir. Örneğin, yukarıda adı geçen *Kırık İnceliklerin Şairi: Behçet Necatigil* adlı eserinde tek bir yazar hakkında yazdığı tanıtıcı eseriyle bizzat tanıdığı yazarı hem insan olarak hem de sanatçı olarak irdeleyip okuyucuya sunar. Birçok gazete

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

ve dergide yayımlanan eleştirileri çok yönlü içerikleriyle Türkiye'nin değişme gösteren kültürel yapısına da ışık tutacak niteliklere sahiptir.

Cumhuriyet'in ilânından sonra Türk toplumunun yaşadığı değişim sürecini hem kendi öykülerinde, hem de denemelerinde sergiler. Genel olarak edebiyatla ilgili yazılarında okuru ön plana aldığı söylenebilir. Selim İleri genellikle dil, dilin kullanımı ve okur olarak yeni eserlerden edindiği kendi genel izlenimlerinden yola çıkarak yazılarını kaleme alır. İleri'nin kitap inceleme ve tanıtıcı yazıları yazarlarla karşılıklı tartışmaya yol açacak özellikte değildir. Yazarlarla fikir tartışmasına, hesaplaşmaya götürecektir nitelikleri yoktur. Aşağıdaki alıntıda da anlaşılacağı gibi, okuru yeni yayımlar konusunda bilgilendirme, okuru harekete geçirme ve yol gösterme amacı gütmektedir:

“Romancı güzel günleri yazık ki öyle sayfalarca anlatamıyordu. Birçok hatıra çıkagelmişken güzel ve mutlu günlerin kısacık kalması, birçok başka hatıranın öne çıkarak güzel günleri boğması hüznü verirdi. Zaten çok geçmez, romancı susar, örtük ifadelerle yansıtılacak serüvenin ipuçlarından birini söylemek ... sezirmek için boş yere çaba harcardı” (İleri, 1993: 115).

Selim İleri'nin tutumunun anahtar sözcüğü olarak 'yapıcı eleştiride bulunma' görülebilir, çünkü kökten tümünü birden reddetmeler onda hiç görülmez. İleri'nin olumsuz içerikli yazıları yok denecek kadar azdır. Tanıtıldığı ve eleştirdiği yazarlara karşı yapıcı eleştiriler yazar. İncelemelerinde olumlu bir şeyler yazabileceği eserlere yer verir. Hoşuna gitmeyen, değer vermediği kitapların üzerinde hiç durmaz. Yazılarıyla edebiyat alanındaki birikimlerini okuruyla paylaştığı söylenebilir. İleri'nin yazılarında sezilen diğer bir özellik de insanların dikkatini yazarların üzerine çekmeyi kendisine görev edinmesidir. Bu tür eleştirel incelemelerin azlığının nedenlerinin başında da eleştiri alanında etkinlik gösteren sanatçıların, eleştirmenlerin sayısının oldukça az olmasıdır. İleri kendisi de eleştirel yazın konusunda Türk edebiyatında büyük eksikliklerin var olduğunu sürekli vurgular:

“Ben ilk Dar Yol'la vurulmuştum. Dar Yol, 1948'de Cumhuriyet'te tefrika edilmiş. Romanı 1960 sonrasında okudum. Dar Yol'un inceliklerine değinen tek satır yazıya, enine boyuna araştırmama karşın, yazık ki rastlayamadım” (İleri 1997, 51).

İleri'nin bu sözleri eleştirel yazının Türkiye'de ne kadar eksik olduğunu ortaya koymaktadır. O zamana kadar 'eleştiri' dendiğinde daima yerle bir etme, kınama, küçümseme, ne kadar değersiz olduğunu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

ortaya koyma çabaları anlaşılmalıdır ve eleştirinin olumlu da olabileceği hiç düşünülmemiştir.

5. Sonuç

Sanatçıların sanatçı gözüyle yaptıkları eleştiriler bireysel yanlışlıklara yönelik değildir. Onların eleştirilerini yaşamın bizzat kendisinin sanatçı bakış açısıyla bir eleştirisi olarak değerlendirmek daha yerinde olacaktır. İleri'nin eleştirel incelemelerinin amacını daha baştan açıkça ortaya koyması onun en önemli özelliklerinden biridir. Eleştiriyi hoşuna gitmeyen herşeye karşı açıkça yargı bildirmek olarak görmeyen İleri öncelikle sanat eserinin zenginliğini ortaya çıkarmaya yönelik olarak çalışır. İncelemeye konu ettiği yazarı köşeye sıkıştırarak sadece olumsuz yönde yıkıcı eleştiride bulunmaz. Sanatçı gözüyle kaleme aldığı eleştirileri yol gösterici niteliktedir ve sanatçıyı yargılamaktan çok, okuru değer verdiği eserlerle buluşturmaya, değersiz eserlerle zaman geçirmelerine engel olmaya yöneliktir.

İncelemelerinde entellektüel tavrıyla yazarlar hakkında kesin yargı bildirmek için değil, bunun ötesinde yazarları okurlara tanıtmaya yönelik kaleme almış olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında okurlarına ve yazarlara yeni kapılar açması dikkat çeken bir diğer özelliğidir. Bu anlayış çerçevesinde kendi ülke edebiyatı yanında Dünya edebiyatı hakkında okurlarını bilgilendirmesi onun etkinlik alanının sınırlarının ne kadar geniş olduğunu göstermektedir. Sanatçı bir eleştirmen gözüyle yaptığı eleştirilerindeki amacı dikkatleri yabancı etkiler üzerine çekmek, yazarları sınıflara ayırmak veya onların hatalarını ortaya koymak değildir.

Türk edebiyatına donanımlı okur kazandırmaya önem veren İleri'nin diğer sanatçı ve eleştirmenlerle kısır tartışmaların içine girmemesi de dikkat çekici bir diğer önemli yönüdür. İleri'nin bu tutumundan yola çıkarak onun Türk edebiyatına hem yazar hem de eleştirmen olarak hizmet etmeyi kendisine hedef ve görev edindiği iddia edilebilir. Eleştirilerini okurlarına ve sanatçılara yardımcı olmak amacıyla kaleme aldığı söylenebilir. Yazdığı eleştirel içerikli yazılarda aşırı bir hayranlık, kıskançlık ve kötü niyet gibi olumsuz yargılamalara yer vermemektedir. Onun amacı okurlarının okunmaya değer olmayan eserlerle zamanlarını öldürmelerine engel olmaktır. İleri kitap tanıtımında sadece olumlu eleştirilerde bulunur, çünkü onun eleştirel yazılarının ağırlık noktasını kitap tanıtımları oluşturmaktadır. Özellikle yeni yayımlanan eserleri okumaları için okurlarına ilk hareketi vermeye çalışması öne çıkmaktadır. Yeni eserlerin okuru çekecek güzel ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

olumlu yanlarını ortaya çıkarmak, okur kazanmak İleri için önemli bir uğraş olduğu anlaşılmaktadır.

Eleştirilerine doğrudan eser üzerinde uygulamalı örnekler vererek ortaya koyan İleri için eleştiri aracılığıyla edebiyat adına olumlu katkılar yapmak birincil amaçtır. Böylece okur için çağdaş, bilimsel, nesnel, gerçekçi bir eleştiri anlayışına ulaşmanın yolları açılmış olmaktadır. Eserlerin okur üzerinde bıraktığı etkiye göre inceleme ve eleştirilerini oluşturmaya çalışması değerlendirmelerinin belirli dayanakları olduğunu göstermektedir. Sanatçı gözüyle ele aldığı eleştirel değerlendirmeleri kendi alılmamalarını ortaya koyar niteliktedir. Sanatçı eleştirmenlerin özellikle kendi yaşamlarını yakından ilgilendiren, onları etkileyen konularla paralellikler kurmaya, onları yakından incelemeye çalışmaları bunun bir göstergesidir. Kendi alımlamalarından yola çıkarak kaleme aldığı incelemelerinde yazma eylemi sırasında kendi yaşadıklarını dile getirmektedir.

Sanatçının sadece kurmaca üretmekle kalmayıp okurlarına ve diğer sanatçılara eleştirel yazılarla katkıda bulunulabileceğini açıkça göstermektedir. İleri üretkenliğiyle topluma yön verdiği gibi, eleştirel içerikli yazılarıyla yetişmekte olan genç sanatçıların eğitilmesine doğrudan katkıda bulunmakla öne çıkmaktadır. Eleştirel içerikli edebiyat yazılarıyla bilgi ve deneyimlerini doğrudan paylaşmaktadır.

İleri'nin eleştirel içerikli yazılarıyla Türk okurunun entelektüel ve kültürel yaşamına katkı sağladığı açıktır. Sanatçıların sanat dünyasına sadece kendi eserleriyle değil, diğer sanatçıların ortaya koyduklarını okurlarına tanıtarak, içeriği ve sanat değeri ile ilgili bilgi vererek topluma hizmet edilebileceğini göstermektedir. Sanat eserleri her ne kadar kurmaca ürünü olsalar da onların içeriklerinin insan yaşamının bir yansıması olduğunu okurlarına anlatmaya çalışması önemli bir çabadır.

İleri'nin incelediği eserin estetik güzel yanlarını ortaya koyarak öncelikle edebiyat dünyasına yeni okur kazandırmaya çalışması dikkate değerdir. Eleştirel incelemelerinde ağırlıklı olarak tanıtıcı türde yazılar kaleme alması İleri'nin Türk edebiyat tarihinde adı unutulmuş sanatçıları bugünün okuruna tanıtmak istemesine bağlanmalıdır. İleri Türk edebiyatının unutulmuş eserleri ve yazarlarıyla ilgili incelemeler yaparak sanatçıların unutulmasına engel olmaya çalışmıştır. Bu yönüyle de İleri'yi ayrıca takdir etmek gerekir, çünkü onun bu yaklaşımı ülkesinin geçmişine verdiği değer de bir ifadesi olsa gerek. Geçmişte yayımlanan her eser onun için ülke kültürünün bir parçasını oluşturmaktadır. Ayrıca yayımlanan her eser sanatçı eleştirmenlere eserler aracılığıyla biçim ve içerikle ilgili kendi görüşlerini dile getirme ortamı oluşturmaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Yazdığı bazısı ayrıntılı, bazısı çok kısa yüzlerce eleştiri yazısıyla okuruna Türk ve Dünya edebiyatına farklı açılardan bakma olanağı sunmaktadır. Böylece okurlar diğer ulusların kültürel değerlerini tanımanın, bilmenin ve farklı olanı görmenin yanında yeni bakış açıları kazandırmaktadır. İleri'nin sanatçı imajında egemen olan özellik kültürel değerlerin sanatçıların eserleri yardımıyla korunmasıdır, çünkü sanatçılar tüm zamanlarda var olan ruhun devamını sağlamaya yönelik bir çaba içerisindeyler. Toplumun daha önce yaşadıklarını ve o anda yaşananları okurlarına bir pencereden yansıtması sanatçı açısından büyük değer taşımaktadır. Sanatçının burada dikkat etmesi gereken konu onun yansıttıkları üzerinde tahribat yapmayarak olduğu gibi yansıtmasıdır.

İnceleme sonucu elde edilen bulgular sanatçı bir eleştirmen olarak İleri'nin okurlarına hayatlarını yönlendirmeleri için normlar koyan, her şeyi bilen ve ölçü tayin eden bilgi konumunda olmadığı anlaşılmaktadır. Yazılarının gücü ve önemi yazıların türünden değil, ele aldığı eserleri inceleme ustalığından gelmektedir.

Bir sonuca bağlanacak olursa, sanatçının eleştirileri nesnel eleştiri olarak görülmemelidir. Onun eleştirileri kendi sanat anlayışı ve alımladıklarından yola çıkarak ortaya konmuş, kendi öznel duygularıyla yorumlanmış başarılı bir eleştirel denge ürünüdür.

KAYNAKÇA

- AYTAÇ, Gürsel (1995); **Edebiyat Yazıları III**, Ankara: GündoğanYay.
- BEST, Otto (1982); **Handbuch literarischer Fachbegriffe**, Frankfurt a.M: Fischer.
- EAGLETON, Terry (1998); **Eleştirinin Görevi**, (çev. İsmail Serin), Ankara: ARK Yay.
- ECEVİT, Yıldız (1992); **Kurmaca Bir Dünyadan**, Ankara: Gündoğan.
- İLERİ, Selim (1993); **Kırık Deniz Kabukları**, İstanbul: Can.
- İLERİ, Selim (1996a); **Hatırlıyorum**, İstanbul: İyi Şeyler.
- İLERİ, Selim (1996b); **Perisi Kaçmış Yazılar**, İstanbul: İyi Şeyler.
- İLERİ, Selim (1997); **Sepya Mürekkebiyle Yazıldı**, İstanbul: Oğlak.
- İLERİ, Selim (1998); **Cehennem Kraliçesi**, Bodrum Dörtlemesi: 3, İstanbul: Oğlak.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

İLERİ, Selim (1999); **Ay Hâlâ Güzel**, İstanbul: Kaf.

İLERİ, Selim (2000); **Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın**, İstanbul: Oğlak.

STEVICK, Philip (1988); **Roman Teorisi**, (çev. S. Kantarcıoğlu), Ankara.

YAVUZ, Hilmi (1996); **Denemeler**, İstanbul: Boyut Yay.

Dergiler:

Gösteri, Mart 1981.

Gösteri, Eylül 1981.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*